

Laurajane Smith

Centre d'Estudis d'Anàlisi de Patrimoni i Museístics, Escola d'Arqueologia i Antropologia, Universitat Nacional Australiana. CANBERRA_AUSTRÀLIA

Professora d'estudis sobre el patrimoni i els museus, directora del Centre of Critical Heritage and Museum Studies de la Facultat d'Arqueologia i Antropologia de la Universitat Nacional d'Austràlia, Canberra. Actualment treballa en un projecte d'investigació a llarg termini relacionat amb la identificació de la memòria i la construcció de la identitat que s'esdevé en els visitants mentre visiten llocs de patrimoni i museus. És editora de la *International Journal of Heritage Studies* i coeditora general de Routledge's Key Issues in Cultural Heritage Series.

Patrimoni immaterial: un repte per al discurs de patrimoni autoritzat?

Paraules clau: patrimoni immaterial, UNESCO, patrimoni

Keywords: Intangible Heritage, cultural heritage, UNESCO

Celebració del Nowruz, que, cada 21 de març, assenyalava l'inici de l'any nou dins d'una gran zona geogràfica repartida entre els països de l'Azerbaidjan, l'Índia, l'Iran, el Kirguizstan, el Pakistan, Turquia i l'Uzbekistan. L'any 2009, el Nowruz es va incloure a la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat de la convenció del 2003 de la UNESCO. Abril del 2011.

JIM. HENDERSON. WIKIMEDIA COMMONS (CCO 1.0).

La Convenció de la UNESCO per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial ha fet augmentar de manera considerable la consciència internacional i comunitària de la legitimitat del concepte de patrimoni immaterial. Així i tot, a l'hora de fer augmentar aquesta consciència, la Convenció encara no ha proporcionat un marc que prioritzi l'orientació comunitària-subnacional del patrimoni immaterial. Aquest document planteja que les definicions i les idees de patrimoni desenvolupades per les agències nacionals i internacionals, com la UNESCO i l'ICOMOS, necessiten nous reptes i consideracions. La dicotomia entre el patrimoni tangible i l'intangible s'ha de repensar i, certament, jo suggereixo que tot el patrimoni és immaterial.

The Unesco Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage has significantly raised international and community awareness of the legitimacy of the concept of intangible heritage. Although, in raising this awareness, the Convention has not yet provided a framework that privileges the community/sub-national orientation of intangible heritage. This paper argues that definitions and ideas of heritage developed by national and international agencies such as UNESCO and ICOMOS need challenging and re-considering. The dichotomy between tangible and intangible heritage needs re-thinking, and indeed, I posit all heritage is intangible.

Introducció

Per mitjà del desenvolupament i la implementació d'una sèrie de convenis i altres tractats, la UNESCO, des de finals dels anys cinquanta, ha proporcionat el marc intel·lectual i polític predominant per als acords internacionals i els debats sobre la naturalesa i el valor del patrimoni. La Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Mundial, Cultural i Natural (1972), concretament, no tan sols va influir en les pràctiques de gestió del patrimoni, sinó que va definir les vies en què s'ha entès el patrimoni com un fenomen cultural. Aquest acord va ser potencialment qüestionat per l'aplicació de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (2003; d'ara endavant, CSPCI). De fet, Chérif Khaznadar (2012: 18), president de La Maison des Cultures du Monde, va comparar l'aparició de la Convenció amb l'obertura de la *caixa de Pandora*, atès que la seva aplicació, segons va suggerir, presentava reptes importants per als acords internacionals de patrimoni establerts que s'havien incorporat a la Convenció Mundial del Patrimoni.

Amb el desè aniversari de l'adopció de la CSPCI s'ha dut a terme avaluacions de l'impacte de la Convenció, en termes no només dels èxits en la salvaguarda del patrimoni immaterial, sinó també de l'impacte intel·lectual en els debats del patrimoni (vegeu, per exemple, IRCI, 2012, 2013). Una de les qüestions clau que sorgeixen en aquestes avaluacions és el problema presentat per la manera en què la CSPCI ha enfocat el concepte de comunitat (Khaznadar, 2012; IRCI, 2013). El concepte de comunitat ha estat un focus central en el desenvolupament i l'elaboració de la Convenció i en els diversos debats que s'hi han generat al voltant (Blake, 2009). No obstant això, la Convenció s'enfronta amb crítiques creixents per la incapacitat de fer front de manera significativa al concepte de comunitat, i aquesta crítica revela una sèrie de limitacions en l'elaboració i l'aplicació de la Convenció. Més que no pas obrir la caixa de Pandora, el desenvolupa-

ment de la CSPCI ha tendit a afegir encara una altra categoria als acords internacionals establerts del patrimoni (natural i cultural), i encara ha de redefinir essencialment els marcs conceptuals en els quals s'entén el patrimoni. En efecte, la redacció de la Convenció es va veure limitada de manera significativa pel predomini del discurs autoritzat de patrimoni europeu (DAP) dins de la UNESCO, i la seva aplicació s'ha vist restringida pel requeriment consegüent redactat a la convenció per operar per mitjà dels estats membres, més que no pas directament amb les comunitats i altres grups subnacionals. El 2004, Barbara Kirshenblatt-Gimblett va advertir que l'elaboració d'una llista del patrimoni immaterial que es basés en les nominacions promogudes per l'Estat tenia el potencial de crear una llista que fos «un llistat del que no sigui indígena, ni de la minoria, i que no sigui no-occidental, encara que no menys immaterial» (2004: 57). Aquesta predicció, suggereixo, es podria haver fet realitat. En el desenvolupament d'aquest argument, el document reafirma el meu punt de vista que «tot el patrimoni és immaterial» (Smith, 2006: 3, 2011a), i argumenta que això, en comptes de les definicions ratificades per la UNESCO de patrimoni com a natural/cultural i/o intangible/tangible, és un punt més útil des del qual es pot pensar en el fenomen que es defineix com a patrimoni.

La caixa de Pandora?

L'obertura de la caixa de Pandora, tal com diu la llegenda, va provocar que es desfermessin una sèrie de mals a la humanitat i, com a tal, és una metàfora curiosa que Khaznadar fa servir per avaluar l'impacte de la Convenció. Potser la metàfora és il·lustrativa per la incertesa que la Convenció ha causat en alguns àmbits. Tot i que, el 2003, la Convenció es va aprovar per unanimitat, també es va expressar certa inquietud sobre la seva naturalesa i utilitat, en particular en el context de la teoria i la pràctica del patrimoni occidental. Per a alguns, aquesta preocupació es va centrar en el que es percebia com la naturalesa intrínseca i altament política del patrimoni immaterial i el seu possible impacte en els drets humans (Logan, 2007); d'altres estaven preocupats que una conven-

PER MITJÀ DEL DESENVOLUPAMENT I LA IMPLEMENTACIÓ D'UNA SÈRIE DE CONVENCIONS I ALTRES TRACTATS, LA UNESCO, DES DE FINALS DELS ANYS CINQUANTA, HA PROPORCIONAT EL MARC INTEL·LECTUAL I POLÍTIC PREDOMINANT PER ALS ACORDS INTERNACIONALS I ELS DEBATS SOBRE LA NATURALESA I EL VALOR DEL PATRIMONI

ció d'aquesta índole conduís a la fossilització de les pràctiques culturals dinàmiques (per exemple, Van Zanten, 2004), mentre que d'altres van trobar el concepte simplement difícil d'entendre (vegeu Kurin, 2004; Hafstein, 2009; Smith i Waterton, 2009a, per a les crítiques d'aquest punt). Aquesta inquietud es va centrar en els reptes que planteja la Convenció per a les conceptualitzacions dominants del patrimoni en el treball dins de la UNESCO, l'ICOMOS i altres organismes internacionals.

Tal com he argumentat alguna altra vegada (2006, 2011b), la conceptualització del patrimoni i les pràctiques i les polítiques que van sorgir d'aquesta conceptualització estaven, i continuen estant, emmarcades pel discurs del patrimoni autoritzat (DAP). Aquest discurs professional va sorgir dels debats del segle XIX entre els experts en arquitectura i arqueologia de l'Europa occidental, arran de la necessitat de protegir la cultura material, que els estudiosos consideren de valor innat i hereditari (Smith, 2006). El DAP defineix el patrimoni com a material, no renovable i fràgil. Prioritza els objectes materials, els emplaçaments, els llocs i/o els paisatges estèticament agradables. La seva fragilitat requereix que les generacions actuals tinguin cura, protegeixin i venerin totes aquestes coses, perquè les puguin heretar les generacions futures. Dins d'aquest marc, el patrimoni és una cosa que es troba, que té un valor innat, l'autenticitat del qual parla d'un sentit comú i compartit de la identitat humana. Aquesta manera d'entendre el patrimoni es va veure obstaculitzada pels discursos de nacionalitat, ciutadania i nacionalisme. Dins del DAP, el patrimoni s'entén, principalment, com un valor de, i íntimament lligat a, les identitats nacionals o els col·lectius. El patrimoni s'ha de protegir, tal com recomana el DAP, com una cosa que no només parla amb les generacions presents i futures, i garanteix que entenen quin és el seu lloc al món, sinó que també ha de definir aquestes generacions com a ciutadans de col·lectius nacionals determinats. No obstant això, correspon als experts que es fan càrrec del món material, com ara arqueòlegs, arquitectes i historiadors de l'art, entre d'altres, donar a conèixer i protegir l'autenticitat, el valor i el significat d'aquest

patrimoni material tan fràgil. Dins del DAP, aquests experts es defineixen com els custodis del passat humà, el deure professional dels quals no només és salvaguardar, sinó també proporcionar l'administració de com el valor del patrimoni es comunica i s'entén per part dels grups no experts.

El DAP va cobrir el desenvolupament de la Convenció Mundial del Patrimoni (Smith, 2006). En conseqüència, la UNESCO i moltes de les seves actuacions van ser objecte de crítiques constants per la idea eurocèntrica del patrimoni, però també pel fet de proporcionar un fòrum en què els Estats-nació podien afirmar la seva legitimitat històrica i cultural i el seu valor internacional, un procés que, inevitablement, afavoria l'oest d'Europa (per exemple, Byrne, 1991; Lowenthal, 1996; Meskell, 2002 i Munjeri, 2004, entre d'altres). Aquestes crítiques no només van venir per part dels estudiosos, sinó també de les comunitats indígenes i els països que tenen una percepció del patrimoni que tendeix a excloure el DAP, en general, i la Convenció Mundial del Patrimoni, en particular; de fet, la UNESCO es va enfrontar amb una intensa pressió per part de diversos països per fer front a aquesta omisió (Aikawa-Faure, 2009). S'esperava que la CSPCI proposés un remei per a aquesta exclusió, ja que el seu objectiu era defensar una comprensió més àmplia i més inclusiva del patrimoni.

L'arribada de la CSPCI ha marcat, sens dubte, un canvi important en els debats sobre la naturalesa i el significat del patrimoni, tant en el món acadèmic com en la pràctica professional. En cridar l'atenció cap al patrimoni immaterial, la Convenció no només va afegir una nova categoria al patrimoni cultural i natural material, sinó que, potencialment, va oferir un desafiament al DAP, no simplement pel fet de cridar l'atenció sobre la varietat de formes en què es podria expressar el patrimoni immaterial, sinó també pel fet de tenir l'objectiu de prioritzar el patrimoni de les comunitats i altres grups subnacionals. D'aquesta manera, la Convenció va cridar l'atenció sobre la possibilitat que el patrimoni subnacional (ja sigui immaterial o material) tingués legitimitat en l'àmbit internacional.

TOT I QUE, EL 2003, LA CONVENCIO ES VA APROVAR PER UNANIMITAT, TAMBÉ ES VA EXPRESSAR CERTA INQUIETUD SOBRE LA SEVA NATURALESA I UTILITAT, EN PARTICULAR EN EL CONTEXT DE LA TEORIA I LA PRÀCTICA DEL PATRIMONI OCCIDENTAL

Els acadèmics i els professionals han estat treballant per reconsiderar i avaluar l'impacte que ha tingut la idea de patrimoni immaterial en les pràctiques del patrimoni general (vegeu, per exemple, Silverman i Ruggles, 2009; Skounti i Tebbaa, 2011; IRCI, 2012) i les pràctiques museístiques (Kreps, 2009; Alivizatou, 2012), i el concepte també s'ha fet servir per tornar a valorar les idees de patrimoni natural (Dorfman, 2012). Certament, la CSPCI ha tingut un impacte intel·lectual significatiu, en ampliar el debat sobre la naturalesa i el significat de patrimoni, però encara és incert fins a quin punt ha plantejat un repte per al DAP i en quina mesura s'han complert els objectius de la inclusió a la comunitat. La predicció de Kirshenblatt-Gimblett (2004) que la Convenció simplement produiria una altra llista pot semblar dura, tenint en compte el debat que s'ha suscitat. No obstant això, l'aplicació de la CSPCI, i els problemes que això ha ressaltat, són reveladors i suggereixen que potser tenia raó.

Simplement una altra llista?

En examinar l'impacte de la Convenció, el concepte de comunitat ha estat una preocupació clau (ICRI, 2012, 2013). L'estudi recent de Lucas Lixinski (2011) és particularment revelador. En analitzar el contingut i els processos de llistat de la Convenció, Lixinski assenyala que la dependència de la Convenció dels estats membres a l'hora de designar i avaluar els elements de la llista deriva tant en la marginació dels interessos de la comunitat com en el fet d'assegurar l'apropiació del patrimoni de la comunitat com un bé estatal o nacional (vegeu també ICRI, 2013). Tal com argumenta l'autor, el requisit dels governs nacionals per supervisar el procés de nominació i llistat ha fet que, en molts casos, s'hagi dut a terme un procés sovint problemàtic i superficial de consulta amb les comunitats. Mentre que la Convenció es pot dissenyar per promoure el desenvolupament de mesures nacionals per a la salvaguarda del patrimoni immaterial, també és «incaaç d'oferir solucions per a l'apropiació il·legítima per part de terceres parts, sobretot quan la tercera part és l'estat» (Lixinski, 2011: 94). Tal com

argumenta Lixinski, la inscripció reeixida, per part de la Xina, de l'Òpera Tibetana a la seva llista representativa es pot interpretar, d'una banda, com un compromís positiu i una iniciativa integradora. Però, de l'altra, també es pot veure com un intent del govern central de controlar les manifestacions culturals i «subordinar les seves advertències polítiques al turisme, la promoció i altres interessos econòmics, així com a una identitat nacional xinesa més àmplia, per disminuir, en última instància, la força política de les reivindicacions culturals tibetanes i totes les reivindicacions polítiques dels tibetans» (2011: 96). Tal com observa Lenzerini (2011: 118), la naturalesa efímera del patrimoni immaterial el fa fàcilment apropiat «per als models culturals estereotipats que prevalen en un moment donat». En efecte, la CSPCI, igual que la Convenció Mundial del Patrimoni, esdevé un espai on les nacions es poden exhibir i afirmar el seu patrimoni. D'altra banda, els Estats han fet servir cada cop més l'experiència per ratificar i tranquil·litzar els estats membres sobre l'autenticitat i la legitimitat del patrimoni de la comunitat. Això reproduceix i perpetua, tal com remarca Lixinski, la funció destacada dels professionals del patrimoni per sobre de la dels titulars del patrimoni establerts a partir del DAP (2011: 96). En resum, la promoció dels titulars del patrimoni i de les seves comunitats que es proposava el desenvolupament de la Convenció sembla que ha estat marginada cada vegada més per les prioritats nacionals. A més, es reafirma que el patrimoni no només és naturalment la responsabilitat dels organismes nacionals, sinó que també reforça l'afirmació del DAP que el patrimoni és representatiu de la nació.

Lixinski (2011) demana una reconsideració de les directrius operacionals per a una major participació de la comunitat i la reelaboració i l'enfortiment de les obligacions dels estats membres de participar en una consulta més eficaç i significativa amb les comunitats. D'aquesta crida se'n van fer ressò molts dels capítols de l'informe de l'IRCI (2013), que ha recalcat que la funció de l'experiència s'hauria de centrar a garantir que els estats membres duguin a terme una consulta efec-

AMB EL DESÈ ANIVERSARI DE L'ADOPCIÓ DE L'ICHC S'HA DUT A TERME AVALUACIONS DE L'IMPACTE DE LA CONVENCIO, EN TERMES NO NOMÉS DELS ÈXITS EN LA SALVAGUARDA DEL PATRIMONI IMMATERIAL, SINÓ TAMBÉ DE L'IMPACTE INTEL·LECTUAL EN ELS DEBATS DEL PATRIMONI (VEGEU, PER EXEMPLE, IRCI, 2012, 2013)

tiva i ben informada amb les comunitats i els titulars del patrimoni que es poden veure afectats pels llistats proposats. No obstant això, qualsevol augment de la funció dels experts a escala internacional hauria de comportar, alhora, tal com argumenta Lixinski (2011), un augment de la participació dels interessos i els representants subnacionals, no només en els processos de la Convenció, sinó també en el desenvolupament de la política i les directrius, i en els criteris d'inscripció.

Mentre que Lixinski (2011) ha identificat alguns dels problemes de funcionament de la Convenció, hi ha quatre qüestions conceptuals, lligades al DAP, que també han treballat per impedir el desenvolupament i l'execució d'aquesta Convenció, i que s'interposen en el camí de l'augment de la paritat comunitària en la participació. A més, aquestes qüestions han limitat que l'impacte conceptual de la Convenció sigui més ampli. Aquests problemes es deuen a la manera com la UNESCO, així com actuacions patrimonials més àmplies i debats, aborden qüestions de consulta, de comunitat, de política i de la valoració econòmica del patrimoni material o immaterial. Em centraré en cadascun d'aquests punts per separat.

Consulta

Una de les qüestions importants amb què s'enfronta la implementació de la CSPCI se centra en la idea de consulta. El que s'entén per consulta sovint no està definit de manera clara. No obstant això, actualment disposem d'una quantitat important de literatura que ha explorat les relacions entre les comunitats i els professionals del patrimoni, sobretot al voltant del complex concepte de consulta. Una observació freqüent que sorgeix dins d'aquesta literatura és el grau en què el discurs de la consulta sovint s'identifica, per part de la comunitat i altres interessos subnacionals, simplement com un exercici cínic d'objectiu acomplert (vegeu Lagerkvist, 2006; Tlili, 2008; Drake, 2009; Smith i Waterton, 2009b; Waterton i Watson, 2010). Una consulta sense negociació es converteix en un simple exercici d'escrutini d'opinió. La importància del diàleg i la capacitat de negociar són qüestions clau en qualsevol procés de consulta del patrimoni (Lagerkvist, 2006; Smith i Fouseki, 2011). L'element que sovint està en joc per als interessos subnacionals en qualsevol procés de consulta del patrimoni se centra més aviat en si se salvaguarda un cas de patrimoni, però també pot incloure les preocupacions sobre

Actors de l'Òpera Tibetana, espectacle teatral i musical que, l'any 2009, es va incloure a la Llista Representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat de la convenció del 2003 de la UNESCO. Circa 1932.

WIKIMEDIA COMMONS.

la sobirania cultural i la consciència o el reconeixement de les reivindicacions d'identitat (Smith i Waterton, 2009b: 77f). El grau en què la consulta sovint falla és la primacia del lloc, és la primacia del lloc atorgat al coneixement expert en el context del DAP; això fa difícil que el coneixement expert s'impliqui en les pràctiques de consulta que incorporen un sentit de la negociació.

La idea de comunitat

La idea de comunitat tampoc està clarament definida a la convenció, tal com han assenyalat diversos autors (Blake, 2009; Khaznadar, 2012). Així i tot, hi ha, però, una definició reconeguda i problemàtica en joc, a la convenció. Paraules d'ús comú, com ara comunitat, poden assumir definicions de sentit comú. Comunitat, si més no en el context europeu i en contextos occidentals més amplis, tal com remarca Zygmunt Bauman (2001), s'ha entès en un sentit amable i de connotacions positives. Comunitat se sol fer servir com a eslogan en formes culturals i d'altres tipus en la política pública, ja que promou un sentit de fer bones obres. Com que la paraula comunitat té connotacions positives, tal com observa Bauman, sigui el que sigui el que vulgui dir el terme en realitat, el fet de trobar-se dins d'una comunitat, de tenir una comunitat o de treballar amb una comunitat agrada:

“ La comunitat és un lloc agradable, un lloc acollidor i confortable. És com un sostre sota el qual ens aixopluguem quan està plovent molt, com una llar de foc on ens escalfem les mans un dia gelat. Allà fora, al carrer, ens esperen tota mena de perills... Aquí, a la comunitat, ens podem relaxar, perquè estem fora de perill... ” (2001: 1-2).

Fins a quin punt podem considerar la CSPCI com una bona obra de la UNESCO? Aquesta pregunta pot semblar massa escèptica, però, tot i així, planteja un problema greu: amb quin abast i fins a quin punt pot influir la CSPCI en acords de la UNESCO, en altres acords internacionals més amplis i en actuacions del patrimoni? La importància universalitzadora de la llista del patrimoni mundial està degudament aïllada de qualse-

vol sentit que representi la CSPCI més enllà de conceptualitzacions no occidentals del patrimoni, perquè es percep i es maneja com un projecte especial. L'aparició de la idea de patrimoni immaterial no ha qüestionat els supòsits sobre la legitimitat o la rellevància universal inherent de la llista del patrimoni mundial, ja que el patrimoni immaterial s'ha tractat com un altre concepte que s'insereix en les definicions existents. Fa la sensació que es tracta com a quelcom especial en certs grups no occidentals, en lloc de fer-ho com una cosa més aplicable universalment. La investigació amb comunitats no expertes està començant a revelar que la comprensió pública o comunitària del concepte de patrimoni en contextos occidentals no comparteix necessàriament les definicions bàsiques que ofereix el DAP professional, i sovint incorpora la comprensió del patrimoni que troba una sinergia amb el concepte de patrimoni immaterial (vegeu Smith, 2006; Robertson, 2012; capítols a Smith et al., 2011). El grau en què el compromís amb els grups comunitaris o subnacionals a la CSPCI es veu compromès per qüestions, o, si més no, per reclamacions retòriques de la sobirania de l'Estat és, en part, un problema administratiu internacional, però també un problema de compromís amb la idea del patrimoni com a no material i com un projecte no nacional legítim.

La qüestió de la política

Les qüestions esmentades anteriorment es compliquen una mica més amb la manera com es tracta la qüestió de la política i el poder dins del DAP. Dins d'aquest discurs dominant, els professionals del patrimoni es defineixen com a actors objectius en el procés de gestió, i la política és un aspecte present en les comunitats, però no en els professionals. De fet, hi ha una tendència a relegar i, per tant, descartar qüestions polítiques vinculades als dubtes sobre la disposició i el maneig del patrimoni material o immaterial simplement com a polítiques d'identitat. S'ha d'entendre la idea que el fenomen cultural que és el patrimoni és inherentment polític, després de l'abundància dels conflictes sobre el patrimoni. Tot i això, la comprensió d'aquests conflictes, i la

EN ANALITZAR EL CONTINGUT I ELS PROCESSOS DE LLISTAT DE LA CONVENCIO, LIXINSKI ASSENYALA QUE LA DEPENDENCIA DE LA CONVENCIO DELS ESTATS MEMBRES A L'HORA DE DESIGNAR I AVALUAR ELS ELEMENTS DE LA LLISTA DERIVA TANT EN LA MARGINACIO DELS INTERESSOS DE LA COMUNITAT COM EN EL FET D'ASSEGURAR L'APROPIACIO DEL PATRIMONI DE LA COMUNITAT COM UN BÉ ESTATAL O NACIONAL (VEGEU TAMBÉ ICRI, 2013)

naturalesa dissonant del patrimoni, contínuament deixen de ser tractats en la manera en què el patrimoni es defineix, es valora i es gestiona. Durant i després de la redacció de la CSPCI, hi va haver intensos debats acadèmics i professionals sobre l'anomenada naturalesa inherentment política del patrimoni immaterial, i sobre el fet que aquest patrimoni tingués conseqüències immediates per a qüestions de drets humans (vegeu el comentari a Aikawa-Faure, 2009; Logan, 2007). El més interessant d'aquest debat és que es duia a terme de tal manera que implicava de manera molt notable que, d'alguna manera, el patrimoni tangible no patia aquestes qüestions polítiques. Però, és clar, tot el patrimoni és dissonant (Smith, 2006: 82; vegeu també Graham et al., 2000), i és així perquè cap emplaçament del patrimoni, cap lloc ni cap esdeveniment immaterial pot ser universalment o uniformement valorat o percebut amb el mateix significat per totes les cultures i els pobles. El discurs de valor universal defensat per la UNESCO és un recurs retòric dissenyat per donar legitimitat a la llista del patrimoni mundial. No obstant això, també emmascara el caràcter polític del patrimoni —si alguna cosa té un valor universal, no hi pot haver dissonàncies, no hi pot haver conflicte i, per tant, no és política.

Per entendre la naturalesa política del patrimoni, és útil tenir en compte la política del reconeixement. Hi ha un debat considerable sobre la filosofia política de la conceptualització de la política del reconeixement. Per a alguns, aquest reconeixement parteix d'un desig o una necessitat emocional de reconeixement (Taylor, 1992; Honneth, 2005 [1995]). Tot i així, el reconeixement, tal com el defineixen Nancy Fraser (2000, 2001) i Iris Young (2000), es concep com un enfocament a alguna cosa més que una necessitat humana, i s'entén que està vinculat explícitament a negociacions sobre temes de justícia social. En efecte, el reconeixement o la manca de reconeixement de demandes d'identitat per part de grups i comunitats marginats o privats dels seus drets s'entén que té conseqüències directes en la inclusió o l'exclusió d'aquest grup en les negociacions polítiques sobre la distribució dels recur-

sos. Les crides al patrimoni i el passat o, en paraules de Sharon MacDonald (2013), fer present el passat a través del patrimoni presta legitimitat històrica i cultural a les reclamacions de la diferència i a determinades reclamacions identitàries. Dins de la política de les demandes de reconeixement a la identitat, no es pot descartar com a política identitària, ja que l'objectiu no és simplement cultivar la identificació mútua (Young, 2010: 107). Més aviat, les reclamacions identitàries que busquen el reconeixement també busquen la legitimació, no només de la identitat, sinó també de les demandes especials per corregir les experiències i les conseqüències materials de les injustícies que pot haver implicat el fet de ser un membre d'un grup d'identitat determinat. Això no vol dir necessàriament que totes les reivindicacions de reconeixement de demandes d'identitat s'hagin d'escoltar o de tractar. Tal com afirma Fraser, no totes les demandes de reconeixement s'han de legitimar necessàriament, i les que requereixen un reconeixement han de demostrar, en primer lloc, que la majoria de normes culturals neguen la justícia, i, en segon lloc, que qualsevol remei a la injustícia no nega per si mateix la igualtat dels membres del grup o de fora del grup (2001: 35). El punt important per entendre la naturalesa política del patrimoni és que, en primer lloc, la política de reconeixement permet observar que diferents grups de la comunitat, amb històries, necessitats, aspiracions i identitats diferents, fan reivindicacions de reconeixement tant en les formes simbòliques com en les materials, i que aquestes reivindicacions de reconeixement tindran conseqüències materials per a l'equitat i la justícia. En segon lloc, el patrimoni, tant en les formes materials com immaterials, s'ha assumit com un recurs específic en les negociacions per al reconeixement i les demandes identitàries; és un recurs polític.

La UNESCO és un projecte de legitimació, una institució amb autoritat que proporciona reconeixement i autoritat a certes expressions de la cultura i el patrimoni. Com a tal, la UNESCO participa diàriament en actes polítics per reconèixer i/o no reconèixer reclamacions de la identitat i la diversitat cultu-

L'ELEMENT QUE SOVINT ESTÀ EN JOC PER ALS INTERESSOS SUBNACIONALS EN QUALSEVOL PROCÉS DE CONSULTA DEL PATRIMONI SE CENTRA MÉS AVIAT EN SI SE SALVAGUARDA UN CAS DE PATRIMONI, PERÒ TAMBÉ POT INCLOURE LES PREOCUPACIONS SOBRE LA SOBIRANIA CULTURAL I LA CONSCIÈNCIA O EL RECONeixEMENT DE LES REIVINDICACIONS D'IDENTITAT (SMITH I WATERTON, 2009B: 77F)

ral. El patrimoni, involucrat com està en la política contemporània de la diversitat i el reconeixement, és un concepte o un discurs que ha adquirit el poder de representar i legitimar sentits de lloc i pertinença, que estan tots embolicats en conflictes dins de la política de reconeixement. No obstant això, en lloc de comprometre's amb aquestes qüestions, les actuacions de patrimoni i els convenis i altres tractats que emmarquen aquestes pràctiques treballen per despolititzar les pràctiques de gestió. En centrar les actuacions patrimonials en la gestió de l'element del patrimoni material o immaterial, el context polític més ampli en el qual es poden trobar l'element o l'esdeveniment patrimonial s'enfosqueix o es considera irrellevant. Tanmateix, el patrimoni, tant si és immaterial com material, no es pot protegir o salvaguardar si no és que es fa servir, i ha de ser significatiu, en el context de les necessitats i les aspiracions contemporànies de les comunitats per a les quals és significatiu. La gestió del patrimoni, tal com he argumentat altres vegades (Smith, 2004), es converteix en un procés de demandes de reconeixement despolititzades, ja que el focus de preocupació són assumptes de la salvaguarda de l'autenticitat d'un article o un esdeveniment patrimonial. La gestió del patrimoni és un procés no només del canvi cultural gestionat per mitjà de la manera en què es controlen els articles, els esdeveniments i les idees de patrimoni, sinó que també és un procés vinculat fonamentalment a la gestió i la regulació dels conflictes culturals. El mateix DAP europeu es pot interpretar com un projecte per mantenir i, de fet, reconèixer i legitimitzar una comprensió particular de la història humana i la funció de regions específiques dins d'aquesta història.

Els valors econòmics

Una qüestió recurrent que ajuda a impedir l'impacte conceptual de la idea de patrimoni immaterial és el concepte del valor econòmic del patrimoni. Els processos d'inclusió de la UNESCO sovint menyspreen el turisme, que es considera quelcom que, per mitjà de la mercantilització, degrada de manera inevitable la puresa del patrimoni intangible o tangible (Ashworth, 2009). Als Estats membres se'ls critica per fer llistats com un objectiu cínic per augmentar els ingressos del

turisme. La idea del turista està dominada per la imatge d'algú superficial i ingenu que busca entreteniment, persones banals, sorolloses, ingènues i, el pitjor de tot, incultes (Graburn i Barthel-Bouchier, 2001:149). Aquesta percepció sembla que ha provocat reaccions d'experts del turisme, que diuen que, encara que sovint està motivat per qüestions econòmiques, també plantegen un compromís cultural i polític complex amb el patrimoni. El DAP defineix turisme associant-lo al patrimoni com un problema que s'ha de resoldre, com una amenaça per a la sostenibilitat i l'autenticitat de totes les formes de patrimoni, o com una amenaça a l'estructura física del patrimoni tangible. Aquesta qüestió enllaça amb la manera com el DAP tendeix a emmarcar la relació entre els professionals i la resta d'usuaris del patrimoni. La idea de l'expert com a administrador facilita la manera com altres usuaris interactuen amb el patrimoni, tant si és intangible com tangible, i altres usuaris necessiten que se'ls administri de manera que no alterin els valors del patrimoni que han definit els experts. El DAP i les actuacions patrimonials associades tendeixen a concebre la relació com un flux lineal d'un sol sentit de la comunicació i la informació, més que no pas com una interacció dialògica sobre un interès compartit. El punt que cal destacar és que els llocs patrimonials visitables i les pràctiques culturals immaterials són una part integral d'aquest moment patrimonial, que també respon a un propòsit polític i cultural, tant per als visitants com per als visitats. El turisme no es pot descartar simplement com una cosa que passa als llocs de patrimoni mundial o en les expressions del patrimoni immaterial, un cop surten en una llista internacional, sinó que, més aviat, el turisme de patrimoni és un procés integral d'elaboració del patrimoni (Smith et al., 2012). De fet, la feina cultural i econòmica que fa el turisme no s'entén bé, però les diverses formes en què els grups no experts fan servir i s'involucren amb el patrimoni són clau per entendre per què és important el patrimoni. El concepte de patrimoni immaterial obre vies noves i interessants per avaluar com els turistes i altres visitants interactuen i es comprometen amb el patrimoni cultural; tot i així, el

L'APARICIÓ DE LA IDEA DE PATRIMONI IMMATERIAL NO HA QÜESTIONAT ELS SUPÒSITS SOBRE LA LEGITIMITAT O LA RELLEVÀNCIA UNIVERSAL INHERENT DE LA LLISTA DEL PATRIMONI MUNDIAL, JA QUE EL PATRIMONI IMMATERIAL S'HA TRACTAT COM UN ALTRE CONCEPTE QUE S'INSEREIX EN LES DEFINICIONS EXISTENTS

sentit en què al DAP defineix i considera els visitants dels emplaçaments i els esdeveniments patrimonials continua impedit aquesta possibilitat.

Tot el patrimoni és immaterial

Tenint en compte les limitacions imposades per el DAP que hem assenyalat, es fa necessari passar de la divisió binària entre el patrimoni tangible i intangible (i, en aquest cas, del patrimoni cultural/natural), per considerar formes més útils d'entendre el patrimoni. Diversos autors han argumentat que el patrimoni es pot entendre de manera més útil si es mira com si fos un verb (Harvey, 2001). Kirshenblatt-Gimblett (1998) ha explorat el patrimoni com una forma de producció cultural, Dicks (2000) subratlla que és una forma de comunicació i MacDonald (2013) explora els processos de negociació que es produeixen amb la interacció entre la memòria i el patrimoni. La idea que el patrimoni és un procés actiu és la base d'aquestes anàlisis, i és crucial per ampliar la comprensió dels fenòmens patrimonials, allunyant-la d'una preocupació pels problemes tècnics de la gestió per tal d'entendre els contextos i les conseqüències culturals i polítiques que puguin tenir aquests fenòmens. La definició de patrimoni com una cosa, un lloc o un esdeveniment

únic treballa per centrar la preocupació en la salvaguarda de visions i records particulars del passat; si el patrimoni simplement és una cosa, no només es pot trobar, sinó que es pot definir, mesurar, catalogar i, per tant, els seus significats són més fàcils de controlar i confinar. La idea del patrimoni, però, com a processos culturals, més que una cosa o un esdeveniment immaterial, permet una obertura de la mirada crítica i facilita l'estudi de les conseqüències de definir o convertir certes coses en patrimoni.

El patrimoni no és la cosa, l'emplaçament o el lloc, sinó que tot el patrimoni és immaterial, tal com ho són els processos de construcció de significat que es produeixen quan s'identifiquen, es defineixen, es gestionen, s'exhibeixen i es visiten o s'observen els llocs patrimonials o els esdeveniments (Smith, 2006). El patrimoni es pot entendre d'una manera útil com una negociació política subjectiva de la identitat, el lloc i la memòria, és a dir, es tracta d'un moment o un procés de re/construcció i negociació de valors i significats culturals i socials. És un procés, o, de fet, una actuació en què s'identifiquen els valors, els records i els significats culturals i socials que ens ajuden a donar sentit al present, la nostra identitat i el sentit de lloc físic i social. El patrimoni és un procés de negociació de significats i

Cartell que anuncia que, l'any 2003, la UNESCO declarava el treball artesanal de la fusta del poble Zafimaniry (Madagascar) obra mestra del patrimoni oral i immaterial de la humanitat. Novembre del 2007.

AQUINTERO82. WIKIMEDIA COMMONS.

valors històrics i culturals que es produeix al voltant de les decisions que prenem per preservar, o no, certs llocs físics o objectes o esdeveniments immaterials i la manera en què després es gestionen, s'exposen o s'actuen. També ocorre en la manera com els visitants es comprometen o es descomprometen amb aquestes coses i esdeveniments. Als llocs i els esdeveniments immaterials del patrimoni se'ls dóna valor pel fet de nomenar-los patrimoni i pels processos de negociació del patrimoni, actuacions i re/creacions que s'hi porten a terme. El patrimoni és, doncs, un discurs vinculat a la legitimació i la governança de les narratives històriques i culturals, la feina que fan aquestes narratives en el manteniment o la negociació dels valors socials, i les jerarquies en què es basen. En conseqüència, el DAP és en si mateix un procés d'elaboració de patrimoni i de regulació i governança del significat polític i cultural del passat, i la funció que llavors exerceix el passat en la definició de certs problemes o qüestions socials. El DAP és només un discurs de patrimoni –tot i que el dominant–, però el patrimoni que elabora és l'afirmació contínua de consensos i de les narracions històriques de l'elit. En fer-ho, també regula i controla la legitimitat donada a expressions no autoritzades de patrimoni i una jerarquia d'apreciació del patrimoni que, fins ara, prioritzava el patrimoni material i mundial per sobre de les expressions immaterials i subnacionals.

No obstant això, el DAP no és l'únic discurs o marc per entendre el patrimoni i, de fet, els reptes per al DAP es produeixen contínuament per mitjà de les maneres en què els grups subnacionals i comunitaris fan servir i defineixen el patrimoni. La recerca centrada a entendre les expressions del patrimoni que es troben fora, o en contra del DAP, i/o conceptualitzacions occidentals s'està expandint (vegeu, per exemple: Ashworth et al., 2007; Smith et al., 2011; Winter and Daly, 2011, Howard, 2012; Robertson, 2012). El que també està sorgint, però, són investigacions que revelen les formes en què la comunitat o altres interessos i grups estan treballant no només per expressar com entenen el patrimoni, sinó també com se salvaguarda i es protegeix amb vies no relacionades amb societats

de serveis ni organitzacions nacionals o internacionals d'experts. Tal com diversos investigadors han començat a documentar, fòrums en línia com ara YouTube, Flickr i altres xarxes socials estan oferint plataformes per als individus i els grups per reivindicar, documentar i mostrar el seu patrimoni (Pietrobruno, 2009, 2013; Freeman, 2010; Giaccardi, 2012). En particular, Pietrobruno (2013) documenta com YouTube ha permès a diferents expressions i lectures del patrimoni immaterial de la Mevlevi Sema (o dervix giratoris) expressar-se i mostrar-se, revelant problemes de gènere no identificats en la documentació oficial ni al llistat de la UNESCO del 2005. La capacitat dels usuaris per desenvolupar, controlar i actualitzar contínuament el contingut dels llocs web no només troba sinergia amb la naturalesa canviant i efímera del concepte de patrimoni immaterial, sinó que també proporciona a les comunitats i els titulars individuals del patrimoni més control sobre com es representa i se sosté aquest patrimoni.

Conclusió

La convenció ha fet augmentar de manera important la consciència internacional i comunitària de la legitimitat del concepte de patrimoni immaterial. Encara que, en aquest augment de la conscienciació, la Convenció encara no ha proporcionat un marc que prioritzi l'orientació comunitària/subnacional del patrimoni immaterial.

Potser és perquè la UNESCO, i les actuacions patrimonials internacionals en general, se centra massa en cànons establerts dins del DAP que donen a entendre que el patrimoni és naturalment un reflex de la identitat nacional (Smith, 2006). El suport de la Convenció al patrimoni comunitari s'ha de tornar a avaluar, ja que l'experiència impulsada per al DAP no sembla que s'hagi qüestionat ni modificat prou. De fet, el document sosté que les definicions i les idees de patrimoni desenvolupades per organismes nacionals i internacionals com la UNESCO i l'ICOMOS s'han de qüestionar i reconsiderar. La dicotomia entre el patrimoni tangible i intangible s'ha de repensar i, de fet, jo postulo que tot el patrimoni és immaterial. ■

BIBLIOGRAFIA

- Aikawa-Faure, N.** (2009) «From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Immaterial Heritage». A SMITH, L.; Akagawa, N. (eds) *Immaterial Heritage*, 13-44. Londres: Routledge.
- Alivizatou, M.** (2012) *Immaterial Heritage and the Museum*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Ashworth, G.J.** (2009) «Do tourists destroy the heritage they have come to experience?» *Tourism Recreation Research* 34(1): 79-83.
- Ashworth, G.J.**; Graham, B.; Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. Londres: Pluto.
- Bauman, Z.** (2001) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press.
- Blake, J.** (2009) Convenció de la UNESCO del 2003 sobre el patrimoni cultural immaterial. Implicacions del compromís comunitari en la 'salvaguarda'. A SMITH, L.; Akagawa, N. (eds) *Immaterial Heritage*, 45-73. Londres: Routledge.
- Byrne, D.** (1991) «Western hegemony in archaeological heritage management». *History and Anthropology*, 5:269-276
- DICKS, B.** (2000) *Heritage, Place and Community*. Cardiff: University of Wales Press.
- Dorfman, E.** (2012) *Immaterial Natural Heritage*. Londres: Routledge.
- Drake, A.** (2009) «An interview with Alison Drake. Interviewed by Gary Campbell». A WATERTON, E.; SMITH, L. (eds) *Taking Archaeology out of Heritage*, 66-70. Newcastle: Cambridge Scholars.
- Fraser, N.** (2001) «Recognition without ethics?» *Theory, Culture and Society* 18(2-3):21-42.
- Freeman, C. G.** (2010) «Photosharing on Flickr: immaterial heritage and emergent publics». *International Journal of Heritage Studies*, 16(4-5):352-368.
- Giaccardi, E.** (ed.) (2012) *Heritage and Social Media*. Londres: Routledge
- Graburn, N.**; Barthel-Bouchier, D. (2001) «Relocating the tourist». *International Sociology*, 16: 147-58.
- Graham, B.**; Ashworth, G.; Tunbridge, J.E. (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. Londres: Arnold Publishers.
- Hafstein, V.** (2009) «Immaterial heritage as a list: from masterpiece's to representation». In SMITH, L.; Akagawa, N. (eds) *Immaterial Heritage*, 93-111. Londres: Routledge.
- Harvey, D.C.** (2001) «Heritage pasts and heritage presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies». *International Journal of Heritage Studies*, 7(4): 319-338.
- Honneth, A.** (2005 [1995]) *The Struggle for Recognition*. Cambridge: Polity Press
- HOWARD, K.** (ed.) (2012) *Music as Immaterial Cultural Heritage*. Farnham: Ashgate.
- IRCI** (2012) *The first ICH-Researchers forum: The implementation of UNESCO's 2003 Convention*. Osaka: IRCI.
- IRCE** (2013) *IRCI Meeting on ICH – Evaluating the inscription criteria for the two lists of UNESCO's Immaterial Cultural Heritage Convention*. Osaka: IRCI.
- Khaznadar, C.** (2012) «Ten Years After – Pandora's Box». In *The first ICH-Researchers forum: The implementation of UNESCO's 2003 Convention*, 18-20. Osaka: IRCI
- Kirshenblatt-Gimblett, B.** (1998) *Destination Culture*. University of California Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, B.** (2004) «Immaterial heritage as metacultural production». *Museum International*, 56(1-2): 52-64.
- Kreps, C.** (2009) «Indigenous curation, museums, and immaterial cultural heritage». In SMITH, L.; Akagawa, N. (eds) *Immaterial Heritage*, 193-208. Londres: Routledge.
- Kurin, R.** (2004) «Safeguarding immaterial cultural heritage in the 2003 UNESCO Convention: A critical appraisal». *Museum International*, 56 (1-2): 66-76.
- Lagerkvist, C.** (2006) «Empowerment and anger: learning to share ownership of the museum». *Museum and Society*, 4(2): 52-68.
- Lenzerini, F.** (2011) «Immaterial cultural heritage: The living culture of peoples». *The European Journal of International Law*, 22(1): 101-120.
- Lixinski, L.** (2011) «Selecting heritage: the interplay of art, politics and identity». *The European Journal of International Law*, 22(1): 81-100.
- Logan, W.** (2007) «Closing Pandora's Box: Human rights conundrums in cultural heritage protection». In Silverman, H.; Ruggles, D.F. (eds) *Cultural Heritage and Human Rights*, 33-52. Nova York: Springer.
- Lowenthal, D.** (1996) *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macdonald, S.** (2013) *Memorylands*. Londres: Routledge
- Meskel, L.** (2002) «The intersections of identity and politics in archaeology». *Annual Review of Anthropology*, 31: 279-301.
- Munjeri, D.** (2004) «Tangible and immaterial heritage: from difference to convergence». *Museum International*, 56(1-2): 12-20.
- Pietrobruno, S.** (2009) «Cultural Research and Immaterial Heritage». *Culture Unbound*, 1: 227-247.
- Pietrobruno, S.** (2013) «YouTube and the social archiving of immaterial heritage». *New Media & Society*, DOI: 10.1177/1461444812469598.
- Robertson, I.** (ed.) (2012) *Heritage from Below*. Farnham: Ashgate.
- Silverman, H.; Ruggles, D.F.** (eds) (2009) *Heritage Embodied*. Nova York: Springer
- Skounti, A.; Tebbaa, O.** (eds) (2011) *De l'immatérialité de patrimoine culturel*. Marràqueix: UNESCO
- Smith, L.** (2006) *Uses of Heritage*. Londres: Routledge
- Smith, L.** (2011a) *All heritage is immaterial: Critical Heritage Studies and museums*. Amsterdam: Reinwardt Academy.
- Smith, L.** (2011b) «El 'espejo patrimonial'. ¿Ilusión narcisista o reflexiones múltiples?» *Antipoda* 12:39-63
- Smith, L.; Fouseki, K.** (2011) «The role of museums as 'places of social justice': community consultation and the 1807 Bicentenary». A Smith, L.; Cubitt, G.; Wilson, R.; Fouseki, K. (eds) *Representing Enslavement and Abolition in Museums*, 97-115. Nova York: Routledge.
- Smith, L.; Shackel, P.A.; Campbell, G.** (eds) (2011) *Heritage, Labour and the Working Class*. Londres: Routledge.
- Smith, L.; Waterton, E.** (2009a) «The envy of the world?': Immaterial heritage in England». A SMITH, L.; Akagawa, N. (eds) *Immaterial Heritage*, 289-302. Londres: Routledge.
- Smith, L.; Waterton, E.** (2009b) *Heritage, Communities and Archaeology*. Londres: Duckworth
- Smith, L.; Waterton, E.; Watson, S.** (eds) (2012) *The Cultural Moment of Tourism*. Londres: Routledge.
- Taylor, C.** (1992) «The politics of recognition». In Gutmann, A. (ed.) *Multiculturalism and the Politics of Recognition*, 25-73. Princeton University Press.
- Tlili, A.** (2008) «Behind the policy mantra of the inclusive museum: receptions of social exclusion and inclusion in museums and science centres». *Cultural Sociology*, 2(1): 123-147.
- van Zanten, W.** (2004) «Constructing new terminology for immaterial cultural heritage». *Museum International*, 56(1 and 2): 36-44.
- Waterton, E.; Watson, S.** (eds) (2010) «Heritage and Community Engagement: Collaboration or Contestation?». Special issue, *International Journal of Heritage Studies*, 16(1-2).
- Winter, T.; Daly, P.** (eds) (2011) *Routledge Handbook of Heritage in Asia*. Londres: Routledge.
- Young, I.** (2010) *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.